

Jūratē Čerškutē

Ričardo
Gavelio
prozos
sistema

*Galvojoja
fizikas!*

| LAPAS |

Jūratē Čerškutē

Ričardo
Gavelio
prozos
sistema

*Galvoja
fizikas!*

| LAPAS |

Jūratė Čerškutė Galvoja fizikas!

Ričardo Gavelio prozos sistema

Monografija

Moksliniai recenzentai

prof. dr. Aušra Jurgutienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

prof. dr. Paulius V. Subačius (Vilniaus universitetas)

Redaktorė

Dangė Vitkienė

Santraukos anglų kalba vertėja

Skaistė Aleksandravičiūtė

Santraukos anglų kalba redaktorius

Andrzej Stuart-Thompson

Korektorė

Evelina Zenkutė

Dizainerė

Aurelija Slapšytė

Maketavo

Voldemaras Bautrėnas

Projekto vadovės

Jonė Juchnevičiūtė, Dovilė Zubavičiūtė

Leidyklos redaktorė

Ūla Ambrasaitė

Projektą finansuoja

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Ričardo Gavelio portretas

© Džoja Gunda Barysaitė

© Jūratė Čerškutė, 2025

© Aurelija Slapšytė, dizainas, 2025

© Leidykla LAPAS, www.leidyklalapas.lt, 2025

Visos teisės saugomos

ISBN 978-609-496-018-5

Tiražas 1000

Turinys

	ĮVADAS	9
	Autorius. <i>Pirma pradžia:</i>	10
	Gavelio kūrybos etapai	19
	Pavadinimas. <i>Galbūt taip:</i>	21
	Autorius. <i>Antra pradžia:</i>	28
	Autorius / herojus. <i>Trečia pradžia:</i>	37
	Knyga ir jos struktūra. <i>Galbūt taip:</i>	51
I	DALIS	62
	GAVELIO NOVELISTIKA: PROFESIONALAUŠ RAŠYTOJO GIMIMAS & ROMANŲ <i>PRAE SCRIPTUM</i>	
	Nepublikuotos ankstyvosios novelistikos korpusas	75
	1973: debiutas ir jo (kon)tekstai	83
	Šventė (ne)prasideda: pirmosios knygos recepcija	86
	Dramaturgijos epizodas	91
	<i>Apeigos</i> : nepublikavimo istorija	100
	The game is on: <i>Isibrovėliai</i>	108
	Dekonstrukcijos puslapiai:	116
	<i>bjauri N. problema</i> & vidiniai gyventojai	
	<i>Bjauri N. problema</i>	120
	Reprezentacija vs. inauguracija	126
	Pasakotojas vs. veikėjas: buvimo mechanizmai	132
	Parašyti žmogų, arba Vidinių gyventojų koncepcija	137
	Laiškai kaip teorinės paraštės	151
	<i>Nubaustieji</i> : nepatogių temų tinklo skleidimas	159
	Nuo <i>tabu</i> iki <i>nubausti</i>	169
	Veikėjai ir vidiniai gyventojai: lemties įrankiai, kūniškos dekonstrukcijos	176

II	DALIS	192
----	-------	-----

KAI KŪRINIAI IMA LĪSTI IŠ SKRYNIOS: GAVELIO PIRMIEJI ROMANAI, ARBA SOVIETMEČIO TRILOGIJA

1989-ųjų pavasaris: <i>Jauno žmogaus memuarai</i> – Gavelio metų <i>par excellence</i> pradžia	207
<i>Jauno žmogaus memuarų</i> recepcija	221
1989-ųjų lapkritis: <i>Vilniaus pokeris</i> , Gavelio <i>magnum opus</i>	227
Kokiomis kortomis lošiamas <i>Vilniaus pokeris</i> ?	233
<i>Vilniaus pokerio</i> recepcija	253

Dekonstrukcijos puslapiai:	274
rašiomonas & dekonstrukcinis pasakojimas	
Kurosawos ir Gavelio – rašiomono praktikų – paralelės	281
Rašiomono struktūra	284
<i>Vilniaus pokeris</i> – gaveliškas rašiomonas	286
<i>Vilniaus pokeris</i> – nesibaigiantis dekonstrukcijos labirintas	299

1993: <i>Vilniaus džiazas</i> – daugjabalsis ir ironiškas būties balaganas	312
Kukli <i>Vilniaus džiazas</i> recepcija	326

Dekonstrukcijos puslapiai:	332
pasakotojo labilumas & pasakojimo digresija	
„Bakneriada“ – ryški pasakojimo digresija	347
Gavelio ironijos galia: protezologija, parodija ir būties balaganas	355

III	DALIS	368
-----	-------	-----

TAMSYN: APOKALIPTIŠKI NAUJŪJŲ LAIKŲ ROMANAI & BEVAISĖS METAFOROS PAIEŠKOS

1995: <i>Paskutinioji Žemės žmonių karta</i> – perėjimo romanas	384
1997: <i>Prarastų godų kvartetas</i> – antigaveliškas romanas?	413
1999: <i>Septyni savižudybės būdai</i> – savižudiška kūrybos refleksija	421

IŠVADOS: PASKUTINIS ROMANAS KAIP GAVELIŠKOSIOS PROZOS SISTEMOS HIEROGLIFAI

Bibliografija	458
Iliustracijų sąrašas	472
<i>Summary</i>	476
<i>Post scriptum</i> . Kodėl Gavelis?	482

R. Gavelis:
- Print
friends!

İvadas

„Vienintelio tikrojo Gavelio pasaulyje nėra. Yra daug skirtingų Gavelių“¹, – taip 2000-ųjų spalį, penkiasdešimtmečio išvakarėse, sakė rašytojas Ričardas Gavelis (1950 10 08 – 2002 08 18). Autorius, kiekviena knyga stengęsis parašyti daugiaveidį ir patikimai neperprantamą pasaulį, sukūręs ir plėtojęs vidinių gyventojų teoriją, liudijančią daugialypę žmogaus sampratą, neapibrėžiamą ir nuolat kintančią tapatybę.

Taigi kas buvo Ričardas Gavelis ir kiek skirtingų Gavelių jį sudarė?

Fizikas, prozininkas, dramaturgas, kino scenaristas, publicistas, vienas pirmųjų nepriklausomos Lietuvos bestselerių autorių ir skiltininkų, visuomenės diagnostikas ir kritikas, pesimistas ir nevirties konstruktorius, išdidus vienišius ir neabejotinas provokatorius. „Esu nuoseklus individualistas, laisvūnas ir laisvarankininkas.“² Liberalas ir, anot Leonido Donskio, su pagrindine mūsų politikos ir kultūros srove nesutikęs intelektualas-kitamanis (*the dissenting intellectual*)³. Laisvės, skepsio ir beiliuziškumo sūnus⁴ – taip laidojant Gavelį Antakalnio kapinėse savo kalbą baigė Sigitas Geda.

Gavelis buvo fizikas teoretikas pagal išsilavinimą, rašytojas pagal apsisprendimą, tapusį pašaukimu, autentiškas laisvės žmogus pagal vidinę intelektualią, atokią ir aristokratišką laikyseną. Pirmus vienuolika gyvenimo metų augęs Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios kieme, Aušros vartų kvartale, Gavelis buvo tikras *homo vilmensis* – vienas

1 „Vienišius. Neina išpažinties“, kalbina Danutė Šepetytė, *Respublika*, 2000 m. spalio 7 d., priedas „Julius“, p. 5.

2 „Viskas turi susiklostyti laisvai ir savaime. I „Naujojo Židinio-Aidų“ klausimus atsako Ričardas Gavelis“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2001, Nr. 6, p. 332.

3 Plačiau žr. Leonidas Donskis, „Ričardas Gavelis, arba Liberalios kitamanystės dilemos“, *Lietuviškasis liberalizmas II*, sud. Leonidas Donskis, Vilnius: Versus aureus, 2012.

4 Sigitas Geda, „In memoriam Ričardui Gaveliui“, *Metai*, 2002, Nr. 10, p. 154.

ryškiausių šiuolaikinės, nuvainikuojančios ir tamsiosios Vilniaus mitologijos kūrėjų lietuvių literatūroje. Net ir nykiausiais sovietinės stagnacijos metais rašytojas liko ištikimas sau ir savo kūrybai, pasirinkęs nonkonformisto poziciją *contra torrentem* kantriai ir, kaip mėgdavo pabrėžti, visiškai laisvai rašė į stalčių, kol sulaukė savojo laiko. Taip jau lemtingai sutapo, kad Gavelio kūrybinė viršūnė ir tikrojo pripažinimo valanda išaušo kartu auštant ir Lietuvos Nepriklausomybei.

Gavelis buvo ir lieka išskirtine lietuvių literatūros figūra – neabejotinai žinoma, bet per menkai pažinta. Savotiškai įkalinta savo garsiausio ir geriausio kūrinio – keturių novelistikos knygų ir septynių romanų autorius didžiąjai daliai visuomenės žinomas pirmiausia dėl 1989 m. lapkritį, griuvus Berlyno sienai ir byrant Sovietų Sąjungai, pasirodžiusio romano *Vilniaus pokeris*. Tačiau Gavelis yra gerokai daugiau nei šiuolaikinės lietuvių prozos klasika tapęs ir literatūros lūžį žymintis jo romanas. Anot literatūrologės Jūratės Sprindytės, „Gavelį galėtume vadinti pirmuoju lietuvių prozos šiltadaržiu“⁵.

Gavelio žmogus gyvena mieste ir geriausiai jaučiasi urbanistinėje erdvėje bei kultūroje, nuosekliai ir kritiškai reflektuodamas aplinkybes, visuomenę, valdžios mechanizmus. Be Gavelio, sąmoningai atsitraukusio nuo agrarinės literatūros tradicijos, neišsivaizduojama epochų sankirta, vėlyvojo sovietmečio literatūra ir XX a. paskutinio dešimtmečio, jau Nepriklausomybės, prozos, kultūros bei visuomeninio gyvenimo žemėlapis.

Gavelis priklauso vadinamajai viduriniajai, XX a. šešto dešimtmečio gimimo, rašytojų kartai⁶, kurioje ir prozininkai Saulius Tomas Kondrotas, Juozas Erlickas, Jolita Skablauskaitė, poetai Antanas A. Jonynas, Gintaras Patackas, Kornelijus Platelis, Nijolė Miļiauskaitė, Donaldas Kajokas, filosofas Vytautas Rubavičius. Į šių

5 Jūratė Sprindytė, *Prozos būsenos. 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 46.

6 Giedriaus Viliūno sudarytoje knygoje ji įvardijama „1950-ųjų karta“. Plačiau žr. *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sud. Giedrius Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003.

autorių gretas įrašomi ir 1947 m. gimę poetas Almis Grybauskas, prozininkai Petras Dirgėla, Antanas Ramonas ir Jurgis Kunčinas. Kartos kontekste Gavelio kūryba dažniausiai minėta drauge su Kondroto – jų debiutai beveik sutapo: Gavelio pirmoji knyga išleista 1976-aisiais, Kondroto – 1977 metais. Abu jie buvo ryškūs kitokios – it pasprukusios nuo realizmo – prozos kūrėjai, išsiskyre tiek savo laikysena, tiek provokarietišku įvaizdžiu. Vėliau, Kondrotui pabėgus iš Sovietų Sąjungos ir nustojus rašyti, Gavelis beveik visą pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį gretintas su Kunčinu. Jų kūrybinės trajektorijos panašios: abu „prasiveržė“ 1989-aisiais ir per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį kas metus (Kunčinas) ar kas dvejus (Gavelis) išleidavo po naują knygą. Abu, kaip pažymi Regimantas Tamošaitis, tapo ryškiausiai kartos vardais – vertybių pervertintojais ir individualistinio laisvėjimo reiškėjais⁷. Laikysena, darbas dienraštyje ir populiarumas tarp skaitytojų (bet ne tarp kritikų) Gavelį siejo su vėlesnei kartai priklaususia Jurga Ivanauskaite. Aptardama miestietiško kirpimo kūrybą ir eksperimentus su mirtimi, postmodernaus rašymo prieigose juodu yra suporavusi Jūratė Baranova.

Gavelio karta gimė, ko gero, niūriausiais, beviltiškiausiai stalininio teroro metais, sovietų jau okupuotoje ir intensyviai sovietizuojamoje šalyje. Kitaip nei jų tėvai ar seneliai, jie neturėjo laisvos Lietuvos atsiminimų, tačiau sovietinei ideologijai nepasidavė. Nors brendo jau chruščiovinio atšilimo laikais, Gavelis apie savo jaunystę yra kalbėjęs kaip apie „nevilties ir baimės metą“, kai, „rodės, kitąmet jau tikrai nebeištersi, vidinė įtampa prasivers išorėn ir įstums tave į lagerį, beprotnamį ar savižudybę“⁸.

Šešto dešimtmečio kartos charakteristikos skirtingos: Valentinas Sventickas Nepriklausomybės pradžioje ją vadina tyliųjų sprogdintųjų karta, Vytautas Kubilius – hipių judėjimo atmaina, o jų išvalgas

7 Elena Bukelienė, Audinga Peluritytė, Regimantas Tamošaitis, „1950-ųjų kartos prozininkai“, *Naujausioji lietuvių literatūra*, p. 130.

8 Ričardas Gavelis, „Keista viltis“, *Literatūra ir menas*, 1990 m. gruodžio 29 d., p. 15.

XXI a. pradžioje permąščiusi Rita Tūtlytė pabrėžia, kad šiai kartai buvo būdinga maišto, opozicijos ir apskritai nuošalės laikysena, neigimo ir nihilizmo programa: „Tai karta, kūrybą pradėjusi iš nusivylimo, skepsio ir maišto; kūrybos kelią grindusi ironiška distancija; bandžiusi prasilausti pro sovietinę tikrovę, pasipriešinti kultūros siaurumui ir veržliai pasukusi link pasaulio ir modernaus Europos meno.“⁹ Istorikas Valdemaras Klumbys, po dviejų dešimtmečių tirdamas lietuvių inteligentijos elgesio strategijas sovietmečiu, šią kartą įvardys kaip pasukutinę sovietinę – cinikų ir ieškančiųjų (už Lietuvos ribų)¹⁰.

Visa tai liudija ir Gavelio *contra* charakteristika: atkaklus noras išsiskirti, autsaiderio poza, pesimizmas ir kritiškumas, antisovietinės ir provakarietiškos, oficialiems lozungams prieštaraujantios pažiūros. Gavelis bekompromisiškai laikėsi Vakarų Europos literatūrinės ir intelektinės minties krypties. Ši vertybinė orientacija ir fiziko pasaulėžiūra lėmė ne lyrinį, o racionalų kūrybos suvokimą, grįstą ne tikrovės atspindėjimu, o naujos tikrovės, kaip originalios gyvenimo konstrukcijos, kūrimu (paradoksalu, vėlyvojoje kūryboje tapusiu niūrokai transformuotu tikrovės nuorašu).

Gavelis tyrinėjo epochą ir žmogų epochoje, todėl tapo precizišku sovietinės ideologijos patologu, totalitarizmo kritiku ir įdėmiu sovietinio gyvenimo metraštininku. Jis aprašė ne tik bendrąją totalitarizmo simboliką, bet ir sukūrė įsimintinas *homo sovieticus*, *homo lithuanicus* charakteristikas, atidžiai išstudijavo *Juos* – visa aprėpiančio blogio metaforą. Žlungant totalitarinei santvarkai, Gavelis buvo vienas pirmųjų, sugebėjusių pateikti mažne anatomicinę jos autopsiją, – tekstą, kurį galima skaityti ne tik kaip išsamų raportą apie gyvenimą sovietinėje okupacijoje, bet ir kaip liudijimą apie totalitarizmo represijas bei universalaus blogio veikimą. Jo atliktas „didžiųjų sovietmečio ženklų tyrimas“ peržengia Lietuvos istorinę patirtį, tapdamas

9 Rita Tūtlytė, „Gėlių vaikai“ ir „blogio gėlės“, *Naujausioji lietuvių literatūra*, p. 101.

10 Valdemaras Klumbys, *Stovėję po medžiu? Lietuvių inteligentijos elgesio strategijos sovietmečiu*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 68–69.

universalium pasakojimu apie žmogaus prigimtį šlifuojančias nuolatinės kovas tarp gėrio ir blogio, vidinės ir išorinės laisvės, siekio nepasiduoti jokioms valdžioms ir amžino meilės troškimo.

Gavelis buvo socialiai ir idėjiškai angažuotas rašytojas, nepataikaujantis nei valdžiai, nei madai, ištikimas dabarčiai ir įsipareigojęs savo gyvenamam laikui. Jis buvo iš retųjų, gebėjęs analitiškai, kritiškai, vietomis negailestingai reflektuoti savo laiką ir jo aktualijas. Taip į jo romanus pateko epochų ir santvarkų lūžiai, sovietinė sistema ir jos padariniai, Sąjūdis ir Nepriklausomybės pradžia, socialiniai virsmai ir kultūriniai persiorientavimai, naujų galios struktūrų kūrimasis – apskritai, noro ir galios valdyti analizė, tautos ir individo sąmonėjimo procesai, mėginimai konceptualiai permąstyti ir kritiškai reflektuoti nacionalinę tapatybę, nevengiant mitų apie lietuvių nuvainikavimą. Sekdamas Jameso Joyce'o *Ulisu*, Gavelis siekė nukalti „gal ir egzistuojančią, bet dar nesuformuotą, neištobulintą lietuvišką dvasią“:

Joyce'as mums nurodo ir kelią – pasitelkti visą pasaulinės kultūros lobyną, įsiterpti į europietišką (ar vakarietišką) epistemą. <...> Manau, kad lietuviško savitumo turime ieškoti ir jį išreikšti europiniame kontekste. Kito kelio nėra. Esame europiečiai – tad tokie ir būkime.¹¹

Iš kitų to meto lietuvių rašytojų Gavelis išsiskiria deklaratyviai antiromantine, bet kokios nostalgijos ar sentimentų vengiančia pasaulėjauta, neašarotu kalbėjimu, negailestingai atvira, mąstyti žadinančia kritika. Kaip pats yra išsitaręs, „visas sukištas mintyje“ rašė ne sakiniiais, o mintimis, todėl ir Gavelio teksto kūrimo vienetas, pasak Aurelijaus Katkevičiaus, yra minties kvantas¹². Gavelio proza yra logiška ir sąmoninga konstrukcija, racionaliai apgalvota ir preciziškai sudėliota, kupina netikėtų pasakojimo modelių, griauančių reikšmės vienvaldystę. Šiuose tekstuose nestinga

11 „Esame europiečiai – tokie ir būkime. Ričardą Gavelį kalbina Vytautas Rubavičius“, *Literatūra ir menas*, 1989 m. kovo 4 d., p. 4. Perpublikuota knygoje *Bliuzas Ričardui Gaveliui: atsiminimai, užrašai paraštėse, laiškai, eseistika, kūrybos analizė*, sud. Nijolė Gavelienė, Antanas A. Jonynas, Almantas Samalavičius, Vilnius: Tyto alba, 2007, p. 236–247.

12 Aurelijus Katkevičius, „Vilniaus apeigos“, *Aušrinė*, 1990, Nr. 3, p. 24.

sodrios vaizdinijos, persmelktos Eroso ir Tanato įtampos, – kūno, erotikos ir mirties motyvų; vėlyvuosiuose romanuose ši vaizdinija balansuoja ties destrukcijos riba.

Gavelis nebuvo šventa ar garbintina lietuvių literatūros ir kultūros figūra. Jis demonstratyviai išsiskyrė ne tik savo išsilavinimu (fiziko, ne filologo)¹³, bet ir atokia – vienišo, bet laisvo ir nepriklausomo žmogaus – laikysena, kuri daugeliui atrodė tiesiog arogantiška. Gavelis vertino proto galią ir todėl, pasak Donskio, buvo „bene vienintelis iš visų šiuolaikinių Lietuvos rašytojų polemikas iš pašaukimo, intelektualinis provokatorius“¹⁴. Toks žmogus negalėjo vesti paskui save minios ar tapti tautos rašytoju, ypač kai savo kūrinuose dar ir deramai tokius literatūros cecho atstovus, t. y. nacionalinius poetus, ironizavo. Pervartų laikotarpiu Gavelis daugelio buvo nemėgstamas dėl cinizmo, kiek arogantiškos laikysenos ir nuolat kritiškos, skeptiškos pasaulėžiūros, kuri visuomenę ypač erzino pirmais Nepriklausomybės metais. Galima numanyti, kad Gavelio laikas prasilenkė su tautos laiku, – skyrėsi išsilaisvinimo ir įsieuropėjimo tempai. Rašytojas kritikavo lietuvius dėl lėtumo, nepaslinkimo, dėl ateities vizijos ir politinės koncepcijos stokos, dėl vangios praeities refleksijos. Tokios temos kaip kolektyvinės atminties traumos – Holokaustas, Stalino režimo nusikaltimai žmoniškumui – Gavelio buvo apmąstytos ir išrašytos dar devintame dešimtmetyje (*Nubaustieji*, 1987; *Vilniaus pokeris*, 1989), tad pagaliau atgavus laisvę jį, tikėtina, erzino lėtas ir kiek vangus visuomenės (ne)atsibudimas. Gavelis norėjo, gal net imperatyviai, kuo greičiau įveikti okupacijos padarytą žalą, užpildyti pusę amžiaus vėlavusį vakarietišku pažiūrą, tendencijų, srovių, galiausiai, tekstų

13 Gavelis mėgo tai pabrėžti, nors anaipol nebuvo vienintelis tarp rašančiųjų, neturinčių filologinio išsilavinimo. Pasaulėžiūra jam artimiausi buvo psichologiją ir filosofiją baigęs Saulius Tomas Kondrotas, astrofiziką – Vytautas Rubavičius, chemijos pramonės inžineriją – filosofas Arvydas Šliogeris.

14 Leonidas Donskis, „Ričardas Gavelis, arba Lietuvos intelektualo dilemos“, 2010, straipsnio rankraštis, autoriaus asmeninis archyvas.

trūkumą, taip pirmiausia siekdamas sugrąžinti lietuviams europinę savivoką ir tapatybę.

Apmąstydamas Lietuvos intelektualo dilemas, Donskis Gavelį išskiria kaip unikalų atvejį – ne tik dėl atviro elitizmo ar prigimtinio polemiskumo, bet ir dėl nuosekliai romanuose, publicistikoje gvildinamos intelektualų ir masių temos. Anot Donskio, Gavelio „ryšys su savo aplinka, visuomene ir laikotarpiu – tai ambivalentiškas meilės ir neapykantos ryšys“¹⁵. Filosofo manymu, šis santykis lėmė ir Gavelio sąmoningai pasirinktą „vienišo ir nemylimo (ar bent jau masių ir jų herojų nemėgstamo) žmogaus kelią. Ką gi, tai ir yra sunki laisvės kaina. Ričardas Gavelis jos neišsigando ir ją sumokėjo.“¹⁶

Per visus dvylika savo gyvenimo godotoje laisvoje Lietuvos Respublikoje metų Gavelis buvo įvertintas vos vieną kartą – trumpai gyvavusia Vilniaus televizijos premija, skirta už lietuvių rašytojų kūrinius, vaizduojančius Vilniaus miestą ir jo žmones. Šį apdovanojimą rašytojas gavo 2000 m. už vėlyvuosius ir, palyginti su *Vilniaus pokeriu*, jau kiek išsikvėpusius romanus *Prarastų godų kvartetas* (1997) ir *Septyni savižudybės būdai* (1999). Paradoksalu, kad premijomis sovietmečiu buvo apdalinta jo ankstyvoji kūryba: pirmoji publikacija *Nemune*, dramaturgija, kino scenarijus – visa tai, ką būtų galima vadinti rašymo pratybomis, kūrybinio kelio pradžia. O štai Gavelio rašytojystės DNR, kūrybinę tapatybę formavę tekstai – pirmieji romanai *Jauno žmogaus memuarai* ir *Vilniaus pokeris*, 1989 m. tapę šiuolaikinės lietuvių prozos laisvės kelio pradžia, – taip ir liko neįvertinti. 2000 m., kalbėdamasis su Geda, Gavelis prisimena:

Kai išėjo „Vilniaus pokeris“, literatūros metai buvo visiškai tušti. Gyvieji klasikai skubiai atsiėmė iš leidyklų sovietinio stiliaus rankraščius ir nykiai pritilo. Ūmai paaiškėjo, kad į slaptus stalčius jokių nespausdintų sedevrų niekas nėra prirašęs. Trumpiau tariant, „Vilniaus pokeris“ buvo apskritai vienintelis kandidatas į visas įmanomas metų premijas.

15 *Ibid.*

16 *Ibid.*

Metiniame prozos sekcijos posėdyje iš aštuonių kalbėjusiųjų septyni su įkarščiu įrodinėjo tą patį: nieku gyvu negalima pristatyti „Vilniaus pokerio“ absoliučiai jokiai premijai. Jau tuomet supratau, kad šitoje šalyje oficialiai įvertintas niekada nebūsiu.¹⁷

Gavelis (kartu su Kunčinu – du didieji pirmojo laisvės dešimtmečio prozos balsai) taip ir liko be Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos, nors jo kandidatūra buvo teikta. Apie tai savo dienoraščiuose užsimena Geda, pridurdamas: „Jeigu lietuviai būtų linksmą tauta (kaip olandai), R. G. turėtų gauti premiją už tautinių mitų griovimą.“¹⁸ Šią Gedos mintį galima pratęsti Gedimino Riaubos iš *Vilniaus pokerio* ištara: „Žadinti – ne nusikaltimas, o nuopelnas.“ Vis dėlto Gavelis, nors ir liko be premijų, buvo ne tik vienas produktyviausių, bet ir vienas skaitomiausių savo kartos rašytojų, o jo *Vilniaus pokeris* tapo įkvėpimo šaltiniu ne vienam jaunesnės kartos kūrėjui.

Gavelio institucinį nepripažinimą savo tekstuose aptaria ir Donskis, ne kartą minėdamas valingą užmarštį, ir Geda, išskyręs Gavelio „pražiopsojimo savame krašte“ fenomeną, kurį pats Gavelis suvokė kaip savo karmą, neabejotinai susijusią su sąmoningai pasirinktu noru kurti kitokią – atvirą, neverkšmingą ir drąsią – literatūrą, nevengiančią „parodyti žmonėms jų gyvenimą tokį, koks jis iš tiesų buvo“¹⁹. O tai patiko anaip tol ne visiems.

Šis gyvenimo atspindys, tautinių mitų dekonstravimas ir pernelyg trumpa laiko distancija (ar veikiau jos nebuvimas), skirianti kūrinis nuo gyvenamo meto, lėmė tai, kad Gavelio kūrybos vertinimai anuomet neretai įkliūdavo į išankstinės nuomonės spąstus. Dėl „skandalingiausio“ Nepriklausomybės pradžios romano *Vilniaus pokeris* ir aštrių, intelektualių publikacijų spaudoje jis buvo žinomas net plačiau visuomenei. Tačiau dalis jos, neskaičiusi nei romano, nei

17 „Penki rimti poeto Sigito Gedos klausimai rašytojui Ričardui Gaveliui“, *Metai*, 2000, Nr. 10, p. 112–113. Perpublikuota knygoje *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, p. 228–235.

18 Sigitas Geda, *Adolėlio kalendoriai (dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai)*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 217.

19 „Penki rimti poeto Sigito Gedos klausimai“, p. 113.

komentarų, vis tiek turėjo aiškia, neabejotinai „teisingą“ ir sunkiai pajudinamą nuomonę apie Gavelį kaip apie kūrėją, rašantį brutalius, baisius dalykus, kuriais esą žeidžiami tautos jausmai ar netgi kvestionuojama išsikovota laisvė ir Nepriklausomybė. (Ši recepcijos fenomėnā itin tiksliai iliustruoja grafikės Jūratės Stauskaitės reakcija²⁰.)

Mano pastarųjų metų tyrimai ir Gavelio kūrybos pristatymas skirtingoms auditorijoms tik dar labiau išryškino šio rašytojo fenomėno paradoksā – ne taip jau retai paaiškėja, kad tie, kurie „žino“ Gavelį (t. y. prisimena jo viešąjį įvaizdį ar aštrius pasisakymus spaudoje), iš tiesų net nėra skaitę jo prozos kūrinų, net ir garsiųjų romanų. Matyt, būtent iš čia kyla Gavelio (auto)recepciją persmelkęs, spėtina, net paties autoriaus nemenkai režisuotas nepripažinimo motyvas: gal rašytoją nuvylė plačių kontekstų neaprėpiantys jo kūrybos vertinimai Lietuvoje, gal jis tikėjosi rimtesnės (tikėtina, mokslinės) analizės, o gal apskritai – ne tiek Lietuvos, kiek Europos skaitytojų susidomėjimo.

Skaitytojo klausimą Gavelis kėlė jau kūrybinės veiklos pradžioje. Dar nedebiutavęs kultūrinėje spaudoje, aštunto dešimtmečio pradžios užrašų knygelėje (1971–1972?) jis rašo: „Mąstau, kas geriau: daug elitarinių skaitytojų ar vienas masinis?“²¹ Gavelio atvejis leidžia manyti, kad, nepaisant Sajūdžio ir laisvės nuotaikų lemto

20 Stauskaitė po rašytojo mirties kaip *in memoriam* publikavo dar 1999 m. Gaveliui rašytā, bet taip ir neišsiųstā laiškā, kuriame aprašo savo *Vilniaus pokerio* skaitymo patirtį (jā galima matyti ir kaip visos Gavelio kūrybos vertinimo kraštutinumų pavyzdį). Grafikė prisipažįsta daugelį metų sąmoningai vengusi *Vilniaus pokerio*, tos juodos knygos, bijodama, kad ji „suteps“ jos gyvenimą, – net ir neskaičiusi, ji žinojo, kad tai baisi ir ciniška knyga, tikras „vėmalas“. Devynerius metus mėginusi knygā paslėpti, atidėliojo skaitymā, kol galiausiai vis dėlto ėmė ją skaityti: „[N]ustėrau jau nuo pirmųjų puslapių. Pirmiausia – dėl pačios literatūros <...> Antra, nusistėbėjau savimi. Tiesiog nusivyliau. Kaip galėju leisti sau turėti išankstinę nuomonę <...> Kitas (tikriausiai svarbiausias) dalykas, pritrėkęs mane, – niekur neišvydau juodos spalvos. Visame skausmo pritivinkusiame Jūsų aprašyto herojaus pasaulyje mačiau tik begalinę meilę. Taip pat – meilę moteriai <...> ir – meilę Tėvynei, kur kas stipresnė, nei esu kada nors patyrusi „patriotiniuose“ tekstuose. Taigi Jūs man davėt dvigubā, ne – trigubā, pamokā. Be to, stėbiuosi ir Jūsų drāsa (turiu omeny knygos gimimo metus). Džiaugiuosi. Ir dėkoju.“ (Jūratė Stauskaitė, „In memoriam: [laiskas rašytojui R. Gaveliui, 1999 m.]“, *Šiaurės Atėnai*, 2002 m. rugpjūčio 31 d., p. 11.)

21 Ričardas Gavelis, [Užrašų knygelė], LLTI BR F112-70, l. 42.

gausaus *Vilniaus pokerio* tiražo (taigi, manytina, ir plačios skaitymo sklaidos), jis turėjo daug „elitarinių“ skaitytojų, nes jo prozos tekstai buvo skirti ne pramogai. Kaip pats Gavelis rašo rankraštiniėje romano *Paskutinioji Žemės žmonių karta* (1995) anotacijoje – ne tiems, kurie literatūroje ieško atgaivos ir lengvo poilsio. Ir iš tiesų, Gavelio tekstai reikalauja susikaupimo, pasiryžimo susikauti su savimi, stoti akistaton su visuomenės ir politikos istorija.

Gavelio kūrybos etapai

Gavelis yra išsitaręs, kad mūzos jį užpuolė dvidešimties – tą patvirtina ir rašytojo archyve saugomi ankstyvosios novelistikos rankraščiai, kurių seniausias datuotas 1971 m. (nors gali būti tekstų ir iš 1970-ųjų²² ar net ankstesnių laikų). Literatūriniame pasaulyje Gavelis debiutavo 1973 m. su dviem apsakymais – „Tylos angelas“ ir „Gimimo diena“ – žurnalo *Nemunas* ketvirtame numeryje. 1976 m. pasirodė pirmoji knyga – apsakymų rinkinys *Neprasadėjusi šventė*. Tačiau labiausiai rašytojas išgarsėjo devinto dešimtmečio pabaigoje, vadinamuoju *perestroikos* laikotarpiu, 1989 m. pasirodžius jo pirmiesiems romanams *Jauno žmogaus memuarai* ir *Vilniaus pokeris*. Šie metai tapo savotišku riboženkliau, Gavelio kūrybinį kelią padalijusiu perpus.

Pirmajam jo etapui (1973–1987), kuris šioje knygoje vadinamas novelistikos epizodu, priskiriami apsakymų rinkiniai *Neprasadėjusi šventė* (1976), *Isibrovėliai* (1982), *Nubaustieji* (1987); pjesės „Inadaptatus“ (1976), „Sūkuriai“ (1977), „Triumviratas“ (1986); ir vienas įgyvendintas kino scenarijus (pagal jį režisierius Raimondas Vabalas

22 *Nemune* taupiai pristatytas susirašinėjimas su Gaveliu liudija, kad rašytojas pirmuosius tekstus šiam žurnalui atsiuntė 1970 metais. Plačiau žr. Ričardas Gavelis, „Trys apsakymai“, *Nemunas*, 2025, Nr. 4, p. 32.

1980 m. sukūrė filmą „Rungtynės nuo 9 iki 9“). Taip pat Ričardo Gavelio fonde (LLTI BR F112) Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne saugomas nepublikuotų kūrinių (novelių, apysakų, romano, dramų, kino scenarijų ir užrašų knygelių) archyvas.

Antrąjį Gavelio kūrybos etapą (1989–2002) sudaro septyni romanai. Šio laikotarpio ir Gavelio prozos viršūnė ir kvintesencija yra vadinamoji sovietmečio trilogija: romanai *Jauno žmogaus memuarai* (1989, atskira knyga – 1991), *Vilniaus pokeris* (1989) ir *Vilniaus džiazas* (1993). Vėlesni romanai – *Paskutinioji Žemės žmonių karta* (1995), *Prarastų godų kvartetas* (1997), *Septyni savižudybės būdai* (1999) ir porą savaičių iki mirties leidyklai įteiktas romanas *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste* (2002) – atspindi Nepriklausomybės laikų laisves ir pokyčius. Be romanų, minėtinas ir apsakymų rinkinys *Taikos balandis* (1995), kontroversiška knyga *Nemirtingumas. Rekonstrukcijos bandymas* (1994) apie 1993 m. nužudytą *Respublikos* steigėją ir žurnalistą Vitą Lingį, taip pat dešimtmetį (nuo 1992 m. iki mirties) dienraštyje *Respublika* skelbti publicistiniai tekstai: tiek redakcijos²³, tiek autorinės skiltys ir nuo 2000 m. gegužės 25 d. iki 2002 m. rugpjūčio 14 d. savaitraštyje *Veidas* rašyti komentarai politikos, ekonomikos, visuomenės ir kultūros temomis.

Praėjus ketveriems metams po Gavelio mirties, leidykla „Tyto alba“ ėmėsi rašytojo kūrybos retrospektyvos: 2006 m. pasirodė rašytojo našlės Nijolės Gavelienės sudaryta apsakymų rinktinė, kurioje pirmąsyk publikuoti keturi aštunto dešimtmečio pradžios apsakymai iš rankraščių archyvo. Retrospektyvą 2007 m. pratęsė antroji pirmo Gavelio romano *Jauno žmogaus memuarai* laida. Tais pačiais metais išleista Gavelienės, Jonyno ir Almanto Samalavičiaus sudaryta knyga *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, skirta rašytojo asmenybei ir kūrybai. Deja, planuota Gavelio kūrybos retrospektyva taip ir liko nebaigta – iš numatytų perleisti romanų naujų leidimų sulaukė tik *Vilniaus džiazas*,

23 Tuo laiku *Respublikoje* buvo publikuojama Redakcijos skiltis, kuriai nemažai tekstų – be aiškiai nurodytos autorystės, tik su prierašu „Redakcija“ – parašė Gavelis.

Vilniaus pokeris ir *Paskutinioji Žemės žmonių karta*. Trys paskutiniai, kitokios stiliškos ir nuotaikos romanai – *Prarastų godų kvartetas*, *Septyni savižudybės būdai* ir *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste* – iki šiol neperleisti.

Pavadinimas.

Galbūt taip:

„Galvoja fizikas!“ – tokią pastabą sau prie apsakymo „Belerfontas“ (1982 m. antrajame novelistikos rinkinyje *Isibrovėliai* publikuoto pavadinimu „Žvaigždžių kvepėjimas“) aštuntam dešimtmečiui einant į pabaigą (tikėtina, apie 1978 m.) savo užrašų knygelėje²⁴ brūkštelėjęs Gavelis.

Ši šauktuku paženklinta pastaba vis dažniau ėmė šmėžuoti ir mano mintyse: kaip galimas knygos apie Gavelio prozos sistemą pavadinimas vis plačiau rodė ir atvėrė Gavelio fiziko tapatybę – unikaliai įrašytą jo kūrinuose. Prieš daugiau nei dešimtmetį daktaro disertacijoje atliktas dekonstrukcijos Gavelio prozoje tyrimas buvo kiek apribojęs rašytojo kūrybos perskaitymo galimybes. Per pastarąjį dešimtmetį suaktyvėjusi Gavelio kūrinių sklaida užsienyje sudarė galimybę kalbėti apie jį skirtingų šalių auditorijoms, o jų reakcijos ir klausimai paakino su gyvu smalsumu sugrįžti prie šio autoriaus. Šįkart tyrimo akiratyje atsidūrė ne tik publikuoti kūriniai, jų kritiniai vertinimai, bet ir rašytojo archyve saugomas nepublikuotų tekstų korpusas – visa tai skaityta be išankstinio teorinio fokuso, pasitikint tyrėjos intuicija ir vadovaujantis mintimi, kad pačiuose tekstuose užkoduota, kaip jie turėtų būti perskaityti.

Galvoja fizikas! Ir ne bet koks – fizikas teoretikas, 1973 m. su pagyrimu baigęs mokslus Vilniaus universitete ir iškart pradėjęs dirbti

24 Gavelis, [Užrašų knygelė], LLTI BR F112-73, l. 19.

KALBA:

49

1. Pjotas
Sausoka, intelektualai,
elegiška. Vienas poetikos
plūpsnis.
2. Angelas (5)
Metaforiška, relijioziska,
opiausminga.
3. Sutikimas (2)
žl. Pjotas
4. Kelionė (3)
Banguojojanti, kuo ge-
resni, muzikali. Keta
tėkmė.
5. Pelerosfontas (4)
sakniē contra retro-
spekciija. Galvoja fizi-
kas.
6. Veichoobriai
Kas tik įmanoma pa-
dauti - geiūsia.
7. Muolius
Sodrus ryšiečių dia-
lektas.
8. Teškotojas (?)
Du klodai: intelekt.
prieš

Lietuvos mokslų akademijos Fizikos ir matematikos instituto Teorinės fizikos skyriuje. Taigi deramai išmokęs taikyti matematinius metodus reiškinų tyrimams, formuluoti dėsnius ir uždavinius, spręsti juos, tirti ne tik esamus, bet ir numatyti naujus reiškinus. Ši fizikos sritis – fundamentinė, jos tikslas – pažinimas. O pažinimas Gavelio kūryboje neatsiejamas nuo nuolatinio siekio perprasti pasaulio sąrangą, reiškinų esmę ir prigimtį. Tai nepailstamai darė visų Gavelio prozos tekstų veikėjai: tiek teigiami, tiek neigiami. Galiausiai, „rašyti“ gaveliškoje sistemoje dažnai reiškia analizuoti pasaulį ir jo sandarą. Neatsitiktinai ir Albertas Zalatorius, recenzuodamas Gavelio novelistikos rinkinį *Nubaustieji* (1987), taip nusako jo kūrybos principą:

Analizė – R. Gavelio alfa ir omega. Kai jis ką pasakoja (nesvarbu – nuo savęs ar nuo personažo), tai pasakoja taip, tartum niekas kitas nerūpėtų, tik kelti klausimą ir ieškoti atsakymo, kurti hipotezę, paskui ją patvirtinti ar paneigti, žodžiu skverbtis į poelgių šaknis, reiškinų prigimtį.²⁵

Pamatinis fiziko mąstymas – pasak žmonos liudijimo, Gavelis fiziką labai mėgo²⁶, tą patvirtina ir jo motinos Vandos Gavelienės atsiminimuose išvardyti mokyklinių fizikos olimpiadų laimėjimai²⁷ – nulėmė jo smalsų, sykais net žaidybišką žvilgsnį į pasaulį. Nuo pat kūrybos pradžios šis žvilgsnis formavo išskirtinius Gavelio rašymo uždavinius: siekį žodžiais „nutapyti protą“, rašyti it spręsti uždavinį ar (teorinę) problemą, nuo fizikos peršokant į metafiziką – taip bandant suprasti pasaulį ir racionaliai, ir metafiziškai. Dar aštunto dešimtmečio viduryje užsirašyta veikėjų kūrimo supertaisyklė – „kad kiekvienas herojus turėtų savo metafiziką“²⁸ – iš esmės nubrėžė Gavelio kūrybos kryptį: iš fizikos į metafiziką.

Gavelis buvo rašytojas, kuris tekstu sprendė egzistencines, dvasines, moralines ar kitas problemas, nuosekliai jas apmąstydamas,

25 Albertas Zalatorius, „Rizikos, žodžio ir veiksmo prasmė“, *Pergalė*, 1988, Nr. 10, p. 122.

26 „Be ritualų“, kalbina Jolanta Vazbutaitė, *Moteris*, 1998, Nr. 2, p. 58.

27 Vanda Gavelienė, „Aš motina – tavo kelio pradžia“, *Bliuzas Ričardui Gaveliui*, p. 46.

28 Gavelis, [Užrašų knygelė], LLTI BR F112-73, l. 18.

Intelektas blinda rasijū. Objektų
nėra jė, dionio, pavalda, tūcū
subjektivai... Alas! Jis melavo ta-
se supikūtinge sąsė. Britišuoš-
jū. Pavečy beguistūtingu.

Molėliniukas kusia žmonėjai.
Mėnuinukas - žmonėms. Toki uil.
dėvėbas sūstūmąj.

Jūsė tūi šėti muostėbi suu
skylėmėis. Jėk šylėmėis. Šėmėbi
nė šai, šy porsomacėms porsachė o
hag jė nūtykė, vėmblė nė šai, šy
mėš gpiė juos dionų, o hė mėsūmū
ė t. t.

Fragedija sūpikėia šūctarų. Gotel-
fėr sūvėdijū nēf paguodol. Je-
gynęs grolpėkas! Jė šūctarų a tūmė pas.
Jmonis sūmūp goli nė nūvėli
šūctai nē sūctinai, o hē nūvėlės šūctos
nē sūctūmū: šūctoski pūmūctinai.

Dė šūctai nēm pōctar. Šūctūbi nē-
ōytė impulsyvi. Šūctūca em ošra-

40
mōctūmū: aš šūctūmū Amie pūctar-
ōytė dūctūcijų (šūctūpūmū jė mēl-
nūctūmū) nōctar pūctūmū gūctūmū
šūctūmū pūctūmū, pūctūmū - iš
jos šūctūmū.

Dė nūctūmū kōdā nēm pūctūmū
opie tūm, o šūctūmū, pūctūmū nē-
mōctūmū jė pūctūmū, pūctūmū jė mē-
mūmū šūctūmū šūctūmū pūctūmū at-
šūctūmū, o hē nūctūmū jė pūctūmū
tūm. Jė pūctūmū, pūctūmū nēm šūctū-
mū kōdā šūctūmū šūctūmū - gū-
ctūmū mēty šūctūmū. Šūctūmū nē-
ctūmū šūctūmū, ašūctūmū nē-
hē nūctūmū, o pūctūmū šūctūmū
dūctūmū, o tūctūmū...

Šūctūmū, tūm sūctūmū, nūctūmū
šūctūmū. Jė jūm tūm pūctūmū t. a. i.
Jė šūctūmū. Jė šūctūmū o nē
šūctūmū. Šūctūmū šūctūmū (hē,
tūm pūctūmū šūctūmū tūctūmū,
šūctūmū. Jė pūctūmū nē B. t. a. i.
hē šūctūmū. Šūctūmū.)

dažnai apgaubdamas filosofiniais pamušalėliais: pavyzdžiui, rašytojui rūpėjo filosofinė valdžios galios kritika. Gal neatsitiktinai svarbiausias jo kūrybos veikėjas, alter ego Tomas Kelertas, fiziko diplomą išmaino į juodojo filosofo tapatybę? Neatsitiktinai ir Baranova Gavelį priskyrė prie lietuvių literatūros „pusiau filosofų“²⁹.

Fiziko mąstymas – siekis perprasti pasaulio veikimo ir žmogiškosios egzistencijos mechanizmus – akivaizdus ir Gavelio užrašų knygelėse. Jose gausu teorinių, vietomis net techninių samprotavimų apie literatūrą, kurių sausą loginę struktūrą rašytojas bandė išjudinti kalbiniais mandravojimais (mėnas, fabulas, problėmas, kūmėdija ir pan.). 1978 m. apsisprendęs būti rašytoju, Gavelis – perspektyvus mokslininkas – regis, dar kurį laiką grūmėsi tarp senosios, fiziko, ir naujosios, rašytojo, tapatybių. Ši kova užfiksuota užrašų knygelėje LLTI BR F112-73, kurioje, tarsi ieškant galutinių argumentų, įnirtingai sprendžiama mokslininko ir menininko dilema: menas yra mokslo sapnas, mokslininkas kuria žmonijai, o menininkas – žmonėms, ir tai esą milžiniškas skirtumas. Dar daugiau – „intelektas trukdo rašyti. Objektyviai jis, žinoma, padeda, tačiau subjektyviai... Alas!³⁰ Jis padaro tave negailestingu savęs kritikuotoju. Pernelyg negailestingu.“³¹

Fiziko išsilavinimą pirmajame Gavelio kūrybos pristatyme ir vertinime (žurnalas *Nemunas*, 1973, Nr. 4) pamini ir Vytautas Martinkus. 1993 m., praėjus dviem dešimtmečiams nuo literatūrinio debiuto ir fizikos studijų pabaigos, paklaustas, ar yra profesionalus rašytojas, Gavelis atsako: „Fizikos mokslus baigiau su pagyrimu. Fizikas teoretikas.“ Tik po dvejų metų, pasirodžius romanui *Paskutinioji Žemės žmonių karta*, jis jau tvirtai teigia: „Esu rašytojas profesionalas.“³²

29 Jūratė Baranova, *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 80.

30 Jei nenurodyta kitaip, kursyvu, didžiosiomis raidėmis ar kitaip išskirta autoriaus.

31 Gavelis, [Užrašų knygelė], LLTI BR F112-73, l. 40.

32 Tai nereiškia, kad Gavelis iki tol nesakė esąs rašytojas ar savęs tokiu nelaikė. Kertinis šios frazės žodis – „profesionalas“. Ši sąvoka, tarsi vakarietiška rašytojo profesijos refleksija (o gal ir atsakas į anų laikų chaosą), Gavelio recepcijoje ima dominuoti maždaug sulig romanu *Paskutinioji Žemės žmonių karta* (1995).

Gavelis pripažino, kad iš pradžių fiziko išsilavinimas ir noras viską sudėlioti logiškai, suguldyti į nuoseklią mąstymo struktūrą trukdė rašyti; apskritai teko mokytis „sklandžiai suregzti sakinius“³³. Tai paaiškina ankstyvosios Gavelio kūrybos konstruktyvumą, sausą, matematinę kalbą ir akivaizdžią pastangą mokytis rašyti. Vis dėlto iki gyvenimo pabaigos jo tekstuose išgalėjusi sodri ir įtaigi vaizdinija, kuria siekiama perprasti reiškinių priežastis, laimi prieš gražiai parašytą, literatūrinį sakinį. Kaip taikliai pastebi Kunčinas, tai autorius, ant kurio „širdies neguli niekas – problemos slegia analitinį protą“³⁴.

Tad nauju žvilgsniu skaitant Gavelio kūrybą aiškėja, kad fiziko teoretiko DNR įrašyta mažne visur: publikuotuose tekstuose, rankraščiuose, mašinraščiuose, užrašų knygelėse ir visose „kapitaliosiose pastabose“. Stengtis viską įvardyti, visomis išgalėmis siekti perprasti reiškinio esmę ir daryti tą sistemingai, nes viskas Gavelio kūryboje, kaip ir dera logikui, veikia sistemoje – net ir visiškai kitokios kokybės, apokaliptiškėjančios tamsos ir metaforos skambesį praradę dešimto dešimtmečio antros pusės romanai įgauna gylį ir sąryšingumą, kai yra skaitomi gaveliškoje epistemoje. Tikėjęs protu ir logika, Gavelis nuosekliai ir kruopščiai kūrė savo prozos sistemą, visus kūrinius sujungdamas į vieną, iš pažiūros pinklų, bet iš tikrųjų tvirtai suregzta kūrybos tinklą. Paradoksalu, bet: Gavelis sukūrė griežtą prozos sistemą, kad parodytų – pasaulis yra chaotiškas, nesistemingas ir į tvarką nesudėliojamas.

Ar Gavelis visą gyvenimą skirtingais kūriniiais rašė vieną ir tą patį tekstą? Ir taip, ir ne. Taip – nes, kaip pats yra išsitaręs, egzistuoja „vienintelė tema: žmogus ir pasaulis, pasaulis ir žmogus“³⁵. Visi jo tekstai yra apie žmogų mieste, žmogų santvarkoje, žmogų, trokštantį valdžios, bandantį įveikti blogį ar tampantį tuo blogiu. Ne – nes

33 „Esu tikriausias pesimistas“, kalbina Lina Savranskytė, *Respublika*, 1993 m. liepos 13 d., p. 13.

34 Jurgis Kunčinas, „Džiaze ne tik merginos“, *Metai*, 1993, Nr. 11, p. 139.

35 „Kaip ir anais laikais – vėl rašau į stalčių... Su Ričardu Gaveliu kalbasi Liudvikas Gadeikis“, *Lietuvos aidas*, 1995 m. spalio 27 d., p. 14.

1. M. kaip pasaulio taisyms poriki.
2. M. kaip pririmas, kaip molulo sapnas.
3. M. kaip pasaulio fermanimas. kalbos potekis pasauliui.
4. L. kalba ir lit. kalba ir ETC
5. Ptalinio M. vizija.
6. L. literatura: intelektas NE "Dvas" tapatumas impotenciji: kodil tas tikis stagnantams.
7. Del Jemo akviniacio ir parapijos kunigeliu.
8. Del isvirkacio nepilnaverti skumo.
9. Revolucini praiiga - gora j raiz. ti. plitikiapimas, spbtakliai.
10. Socializmas.

šios temos skirtingai pergrojamos skirtingose istorinėse dekoracijose ir skirtingomis politinėmis aplinkybėmis, siekiant kaskart iš naujo perprasti žmogiškąją prigimtį, iš naujo išspręsti neišsprendžiamą buvimo žmogumi pasaulyje uždavinį. Ir kad jau apie uždavinį – jų Gavelio kūryboje būta ne vieno, bet svarbiausias regisi šis: jis išsikėlė uždavinį tapti rašytoju ir jį įgyvendino parašydamas apie savo laiką.

Autorius.

Antra pradžia:

Gavelis gimė 1950 m. spalio 8 d.³⁶ (pagal metrikus – lapkričio 8 d.) Vilniuje, pedagogų – fizikės ir matematiko – Vandos ir Vytauto Gavelių šeimoje. Vienturtis sūnus. Iki vienuolikos metų augo Vilniaus senamiestyje, kad ir niūriame, bet autentiškame bazilijonų vienuolyne ir Švč. Trejybės (anot Gavelio, unitų) bažnyčios, pagal sovietmečiu įprastą praktiką praradusios religinę paskirtį, kieme, į kurį patenkama pro barokinius 1761 m. Jono Kristupo Glaubico suprojektuotus šiaurinius bazilijonų vienuolyno vartus – vienus gražiausių Vilniuje.

Būtent iš šio vaikystės kvartalo, apie kurio senavilnietiškąją daugiakultūrę lietuvių, lenkų, rusų ir jidiš kalbų bendrystę Gavelis

36 Pradėjus tyrinėti Gavelio kūrybą, visur buvo nurodyta, kad jis gimė lapkričio 8-ąją. Tačiau 2011 m. tą dieną pristatydamą visuomenei Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynei Nijolės Gavelienės patikėtą rašytojo archyvą, iš Gavelio bičiulių sužinojau, kad tikroji jo gimimo diena – spalio 8-oji ir kad Gavelis visada ją švęsdavęs. Vėliau atsirado ir paties Gavelio patvirtinimų, jog tai tiesa: „Esu gimęs pačiame Svarstyklių ženklo viduryje ir esu tipiškas Svarstyklių ženklo atstovas. Nors metrikų duomenys supainioti, bet švenčiu savo tikrąjį gimtadienį.“ („Į feminizmą žiūriu su šypsena“, kalbina Virginija Rimkuvienė, *Ieva*, 1997, Nr. 3, p. 94. Beje, būtent šiam pokalbiui iliustruoti Algimantas Aleksandravičius surežisavo žinomiausią Gavelio nuotrauką su skilusiu akinių stiklu.) 2023 m., rengiant parodą „Vilniaus pokeris“, MO muziejaus direktorė Milda Ivanauskienė parodė Gavelio įrašytą dedikaciją savo tėčiui, rašytojui ir vertėjui Juozui Mečkauskui-Meškelai (1954–2007): „Mielam Juozui – nuo autoriaus. Vilnius 2000 09 27.“ Po parašo buvo pridėta: „(gimęs 1950 10 08)“.

pasakoja Mariui Ivaškevičiui laidoje „Kūrybos metas“³⁷, į rašytojo kūrybą atkeliaavo ne tik miestiečio žvilgsnis ir kalba, bet ir ryškios vaikystės kiemo detalės: vyno išpilstymo vieta ir sandėliu paversta bažnyčia (joje *Vilniaus pokerio* Gediminas Riauba sugroja Vytautui Vargaliui garsųjį „Vilniaus pokerį“), „gili klasinė neapykanta balandžiams“ ir neabejotina meilė Vilniaus senamiesčiui, jo rūšiams, požemiams ar kitiems niūriems, slaptųjų istorijų kupiniems nenuodailintiems užkaboriams. Visa tai neabejotinai kūrė Gavelio, kaip matinio, tamsojo Vilniaus (kurį negrįžtamai pakeitė euroremontiškai nublizgintas miesto fasadas) metraštinių, tapatybę.

Meilės Vilniui naratyvą laikinai pertraukė Gavelių šeimos persikėlimas į Druskininkus, kai tėvai gavo paskyrimus dirbti Druskininkų 1-ojoje vidurinėje mokykloje³⁸. Ten būsimas rašytojas aukso medaliu baigė mokyklą. 1968 m. įstojęs studijuoti teorinės fizikos tuomečiame Vilniaus valstybiniame universitete, Gavelis grįžo į Vilnių ir jame gyveno iki mirties³⁹. (Įdomu pasvarstyti, kaip būtų susiklostęs Gavelio likimas, jei jo iniciacija į suaugusiųjų pasaulį būtų įvykusi ne 1968-ųjų Vilniuje, o laisvajame pasaulyje – seksualinės revoliucijos, studentų protestų, roko muzikos ir struktūralizmo posūkio į poststruktūralizmą kontekste.)

1973 m., kaip minėta, Gavelis pradėjo dirbti Lietuvos mokslų akademijos Fizikos ir matematikos instituto Teorinės fizikos skyriuje moksliniu bendradarbiu. (Per mokslinio darbo metus publikavo du

37 „Vilniaus rojuje ir pragare. Rašytojas Ričardas Gavelis“, LTV (dab. LRT) laida „Kūrybos metas“, aut. Marius Ivaškevičius, 2000 m. lapkričio 24 d., <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/77/kurybos-metas-vilniaus-rojuje-ir-pragare-rasytojas-ricardas-gavelis>.

38 2021 m. ant namo Druskininkuose, M. K. Čiurlionio g. 44, kuriame 1961–1968 m. gyveno Gavelių šeima, atidengta Gaveliui skirta atminimo lenta (autorius Aloyzas Janušauskas).

39 Kaip prisimena motina, išvykdamas studijuoti Gavelis pageidavo gyventi ne bendrabutyje, o privačiai. Iš rašytojo korespondencijos su žurnalo *Nemunas* redakcija (Ričardas Gavelis, „Trys apsakymai“, *Nemunas*, 2025, Nr. 4, p. 32) galima atsekti kelis jo gyvenamuosius adresus: G. Gajaus (dabar Šeimyniškių) g. 15-2 ir Lenino (dabar Gedimino) pr. 49-58. Maždaug 1975 m. rašytojas apsigyveno Karoliniškėse, Kosmonautų (dabar Laisvės) prospekte.

savarankiškus mokslinius tyrimus⁴⁰.) Tais pačiais metais kultūriniam žurnale *Nemunas* pasirodė pirmieji Gavelio apsakymai, o po trejų metų, 1976-aisiais, išleista ir jo pirmoji knyga – apsakymų rinkinys *Neprasidėjusi šventė*. Apie įžengimą į literatūros pasaulį ir buvimą jame rašytojas yra sakęs:

Pirmiausia, objektyviai skiriuosi nuo didžiumos Lietuvos rašytojų tuo, kad niekad neviriau bendram literatūros katilė: bendros auditorijos, bendri vakarėliai, bendri rateliai, bendros idėjos. Atėjau į literatūrą iš visai nehumanitarinės profesijos – vienui vienas, piktas ir smarkiai apsiskaitęs. Nežinau, kaip dabar yra, bet anuomet fizikai ir matematikai užsienio kalbų mokėjimu bei literatūrine savišvieta smarkiai pranoko humanitarus.⁴¹

Nefilologinės profesijos ir išsilavinimo akcentavimas buvo kartinė gaveliškosios tapatybės ar, pasak Donskio, intelektualinės savivokos dalis, kartais pakišdavusi koją. Apie tai *in memoriam* užsimena Geda:

Sunkiai jį bebuvo įmanoma kaltinti kokia nors humanitarinio išsilavinimo stoka. Apsiskaitęs buvo velnioniškai, nelabai pritapo prie anuomet vyraujančios prozos ne vien dėl to, kad mokėsi kūrybos meno iš vakariečių, ne itin vertino lietuvišką prozą, kad buvo „technokratas“, – labiausiai pats sau „karjerą“ gadino savo pažiūromis.⁴²

Aptardama šešto dešimtmečio kartą, Tūtlytė pastebi su šia karta į kūrybą atėjus įvairių profesijų jaunimą, paakintą suvokimo, kad kūryba yra svarbi pasipriešinimo forma ir kartu dvasinės laisvės ar asmeninio kelio galimybė: „Vyravo madinga nuostata eiti į kūrybą

40 Knygoje *Bliuzas Ričardui Gaveliui* fizikos profesorius Jonas Grigas mini šiuos Gavelio straipsnius: „Feroelektrinio fazinio virsmo galimybių SbSI ir Sb₂S₃ tipo kristaluose tyrimas“, paskelbtas 1976 m. žurnale *Lietuvos fizikos rinkinys* (t. 16, Nr. 2), ir „Elektroninio ekranavimo įtaka faziniam virsmui puslaidininkiniuose feroelektrikuose“, publikuotas 1977 m. tame pačiame žurnale (t. 17, Nr. 1).

41 „Be užuolankų: Ričardas Gavelis atsako į Vytauto Rubavičiaus klausimus“, *Literatūra ir menas*, 1991 m. lapkričio 16 d., p. 5.

42 Geda, „In memoriam Ričardui Gaveliui“, p. 153.

